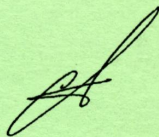

65,9(4УКР)305,143.2
К44

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ**

КІСЬ СВЯТОСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 658.115:622.012

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ
НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ**

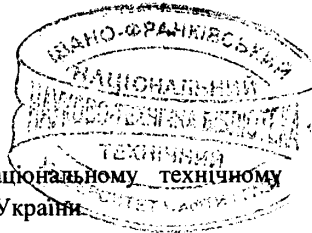
Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(нафтова і газова промисловість)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Івано-Франківськ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Петренко Віктор Павлович,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри управління регіональним економічним розвитком

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ареф'єва Олена Володимирівна,
Національний авіаційний університет,
декан факультету економіки і підприємництва
інституту економіки та менеджменту

кандидат економічних наук, доцент
Мартинюк Володимир Петрович,
Тернопільський національний

Зах
спеціаліз
технічною
вул. Карп

на засіданні
ціональному
-Франківськ,

3 д
Франківс
76019, м.

іотеці Івано-
7 за адресою:

Авторефе

Вчений с
спеціаліз
кандидат економічних наук

Л. Коцкулич

АГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Аналіз стану економічної безпеки на загальнодержавному рівні та оцінки соціально-економічної ситуації демонструють, що основні загрози економічній безпеці несуть яскраво виражене галузеве навантаження. При цьому, пріоритетний вплив на стан економічної безпеки держави мають підприємства такої стратегічно важливої галузі національного господарства як нафтогазовий комплекс (НГК).

Науковий доробок у сфері гарантування економічної безпеки є достатньо вагомим. Однак, в своїй більшості, досліджуються лише окремі питання загальної проблеми, серед яких: формування теоретичних основ і понятійних категорій економічної безпеки, ідентифікація системи економічних інтересів, пріоритетів і напрямків безпечного розвитку, пошук, виявлення і використання окремих можливостей щодо управління економічною безпекою.

Серед вітчизняних та зарубіжних авторів наукових праць, в яких розглядалися названі вище питання в першу чергу слід назвати О.В. Ареф'єву, Л.І. Абалкіна, І.Ф. Бінька, З.С. Варналія, Б. Гарретта, В.М. Геєця, Б.В. Губського, Г.Ю. Дарнопиха, Я.А. Жаліла, В.А. Забродського, Р.С. Каплана, Н.П. Капустіна, В.І. Кириленка, Т.Б. Кузенка, Т.С. Клебанову, В.П. Мартинюка, В.І. Мунтіяна, С.І. Пирожкова, Г.А. Пастернак-Гаранушенка, А.В. Степаненка, А.І. Сухорукова, В.К. Сенгачова, В.Л. Тамбовцева та ін.

Одночасно з цим, різноманітні аспекти гарантування економічної безпеки на рівні окремих підприємств, досліджені далеко неповно. Відомі праці з економічної безпеки господарюючих суб'єктів не дають можливості здійснити науково обгрунтоване визначення і узагальнення основних характеристик, показників та індикаторів діяльності підприємств з точки зору управління їх економічною безпекою.

Відсутня повноцінна і дієва система показників економічної безпеки суб'єктів господарювання, яка дала б змогу оперативно та достовірно оцінити економічний стан останніх. Недостатньо розвинуте інформаційне забезпечення управління економічною безпекою, а існуюча система моніторингу економічної безпеки підприємств не дає можливості оперативно та адекватно оцінювати загрози та управляти станом їх економічної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася згідно наукової тематики досліджень держбюджетної міжкафедральної тематики факультету управління галузевим і регіональним економічним розвитком Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу „Теорія і практика управління соціально-економічними процесами в галузевих і регіональних суспільних системах” (номер державної реєстрації 0109U008787), а також теми „Інтелектуальні ресурси та інтелектуальний

капітал галузі в системі економічної безпеки держави (на прикладі нафтогазового комплексу України)”, включеної до Міжвідомчого координаційного плану з екологічних та соціально-економічних проблем розвитку продуктивних сил (2007-2010 рр.) Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України (№148, шифр 2.5). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні потреби ефективного управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу на основі аналізу якості діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних і прикладних підходів до управління економічною безпекою підприємств та підвищення її рівня.

Досягнення мети дослідження реалізується через вирішення наступних завдань:

- з'ясувати сутність, поняття та структуру економічної безпеки;
- ідентифікувати ключові характеристики галузей та їх підприємств як об'єктів управління економічною безпекою;
- удосконалити методичні підходи для дослідження економічної безпеки підприємств;
- розробити концептуальну модель, технології та інструменти управління економічною безпекою підприємств на засадах якості;
- дослідити якісні критерії, кількісні показники і тенденції економічної безпеки підприємств;
- розробити шляхи удосконалення процесів і процедур управління якістю діяльності підприємств НГК як ключового чинника їх економічної безпеки;
- сформулювати стратегічні напрями гарантування економічної безпеки нафтогазової галузі України на основі управління якістю діяльності її підприємств.

Об'єкт дослідження – процеси управління економічною безпекою підприємств НГК у сучасних умовах.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні засади управління економічною безпекою підприємств НГК в контексті якості діяльності.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною базою дослідження стали розроблені вітчизняними і зарубіжними вченими положення економічної теорії в галузі економічної безпеки держави, галузевих систем та їх підприємств.

Інформаційно-аналітичною основою роботи стали статистичні матеріали та нормативно-правові положення центральних органів державної влади, галузевих органів управління державними підприємствами, установами і організаціями, органів управління корпоративними структурами, інші нормативні документи.

Для досягнення зазначеної мети і завдань, автором використані сучасні методи дослідження: системно-структурний – для визначення сутності, мети і основ управління економічною безпекою галузей та їх підприємств; економіко-математичні – для обґрунтованого розрахунку кількісних показників складових

економічної безпеки підприємств у галузевому вимірі; графоаналітичні – для моделювання і оцінки якості діяльності підприємства з метою розробки заходів з управління економічною безпекою; компаративні – для виявлення спільного і відмінного у підходах до управління економічною безпекою підприємств; статистично-аналітичні – для аналізу стану виробничо-господарської діяльності підприємств та підтвердження дієвості запропонованих заходів; експертно-рейтингові – для визначення показників якості діяльності суб'єктів господарювання нафтогазової галузі та оцінки рівня економічної безпеки; інформаційно-комп'ютерні – для моделювання, аналізу та оцінки рівня економічної безпеки підприємств нафтогазової галузі, визначення тенденцій і вироблення управлінських рішень з її гарантування.

Наукова новизна отриманих результатів. Основним науковим результатом дисертаційної роботи є системне вирішення комплексу теоретичних, методологічних і практичних завдань з управління економічною безпекою підприємств.

Основні положення наукової новизни, які виносяться на захист, полягають в наступному:

вперше:

- розроблена просторова трикритеріальна модель на основі категорій якості людських ресурсів і технологій, яка дозволяє здійснювати процес управління економічною безпекою підприємства через оцінку складових якості діяльності господарюючого суб'єкта;

удосконалено:

- методичні підходи до оцінки стану і динаміки економічної безпеки підприємства, які на відміну від існуючих, враховують показники якості людських ресурсів і сприяють прийняттю ефективних управлінських рішень;

- систему критеріїв і показників економічної безпеки підприємства, які визначають особливості процесу її гарантування і, на відміну від існуючих, враховують якісні характеристики діяльності господарюючих суб'єктів, а також дозволяють встановити рівень та здійснювати проактивне управління економічною безпекою;

отримали подальший розвиток:

- поняття економічної безпеки підприємства, що на відміну від існуючих визначень, ґрунтується на здатності суб'єкта господарювання досягти належного соціально-економічно-технологічного розвитку за рахунок ефективного використання матеріально-речових та інтелектуальних ресурсів;

- система управління економічною безпекою підприємства, яка, на відміну від існуючих, базується на запропонованих критеріях просторової моделі оцінки і управління якістю діяльності, і дає можливість приймати адекватні управлінські рішення щодо підвищення безпеки функціонування суб'єкта господарювання;

- механізм управління економічною безпекою підприємства на основі використання технології контролінгу якості, який, на відміну від традиційних, впроваджує в структуру підприємства центри відповідальності за якість технологій і персоналу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони є науковим підґрунтям подальших досліджень проблем аналізу, оцінки та удосконалення управління економічною безпекою підприємств.

Результати дисертаційного дослідження використовувалися при виконанні науково-дослідних робіт, підготовці аналітичних матеріалів, розробці і впровадженні практичних рекомендацій для: Долинського НГВУ (довідка №8 ВК-938 від 18.09.2009 р.), Стрийського відділення бурових робіт (довідка №014/1437 від 14.09.2009 р.), Надвірнянського НГВУ (довідка №17-1/2828 від 15.09.2009 р.), Мринського ВУПЗГ (довідка №474 від 29.03.2010 р.).

Основні результати і положення дисертаційного дослідження були також використані в процесі викладання дисциплін „Менеджмент організацій”, „Управління персоналом”, „Управління конкурентоспроможністю” (довідка Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу №40-131 від 01.04.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій розкрито авторський підхід до вирішення важливого наукового завдання – управління економічною безпекою підприємств на засадах якості.

Викладені в дисертації результати досліджень належать особисто авторові. З наукових праць, написаних у співавторстві, в дисертації використані лише авторські ідеї.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях, в тому числі: на Міжнародній науково-практичній конференції „Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи” (м. Львів, 24-25 жовтня 2003 року), Міжвузівській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів „Актуальні питання стратегії соціально-економічного розвитку регіону” (м. Івано-Франківськ, 12 травня 2007 року), Міжнародній науково-практичній конференції „Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації” (м. Тернопіль, 22-24 жовтня, 2008 р.), Міжнародній науково-технічній конференції „Нафтогазова енергетика: проблеми та перспективи” (м. Івано-Франківськ, 20-23 жовтня, 2009 р.), I-й і II-й Всеукраїнських науково-практичних конференціях „Теорія і практика стратегічного управління регіональними суспільними системами” (м. Івано-Франківськ, 16-17 листопада 2007 р. і 26-27 листопада 2009 р.), III-ому Науково-практичному семінарі з міжнародною участю „Проблеми розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки

Україні” (м. Тернопіль, 26-28 листопада 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні” (м. Київ, 23-24 жовтня 2008 р.)”, Міжнародній науковій конференції „Розвиток продуктивних сил України: від В.І.Вернадського до сьогодні” (м. Київ, 20 березня 2009 р.), Міжнародній міжвузівській школі-семінарі „Методи і засоби діагностики в техніці та соціумі МіЗД ТС-2009” (м. Івано-Франківськ, 5-9 жовтня 2009 р.).

Публікації. Основні результати дослідження містяться у 18-ти опублікованих наукових працях загальним обсягом 4,56 друк. арк., з них особисто автору належить 2,7 друк. арк. У фахових виданнях надруковано 9 наукових статей, у тому числі 2 одноосібно.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 9-ти додатків на 26-ти сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 193 сторінках тексту, який містить 20 рисунків і 12 таблиць на 20 сторінках. Список використаних джерел містить 238 найменувань на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі „Теоретико-методологічні засади дослідження та оцінки економічної безпеки” розкрито сутність і зміст категорії економічної безпеки, визначено її місце в системі національної безпеки, приведено комбіновану структуру економічної безпеки держави та класифікацію потенційних загроз, удосконалено систему методичних підходів до вимірювання та оцінки рівня економічної безпеки.

Наведений перелік та класифікаційна структура загроз економічній безпеці дають можливість розробити раціональний механізм управлінського впливу на стан останньої і можуть використовуватись для характеристики стану безпеки/небезпеки економічних систем різного рівня, які тісно пов'язані між собою у питанні досягнення економічно безпечної діяльності. Загальнодержавний рівень економічної безпеки визначається рівнем безпеки галузей, які, в свою чергу, характеризуються станом економічної безпеки їх складових – підприємств.

На основі узагальнення підходів до визначення сутності економічної безпеки вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, автором запропоновано під поняттям економічної безпеки розуміти такий стан економічної системи, за якого на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях здійснюється активна управлінська протидія наявним або передбачуваним загрозам зовнішнього, внутрішнього та комбінованого характеру з використанням наявних матеріально-речових та інтелектуальних ресурсів, сконцентрованих у рамках підприємств. Тобто, досягнення економічної безпеки системи „державо-галузь-підприємство”

повинно відбуватися за рахунок двох чинників: кількісного, який полягає у нагромадженні і використанні більшої кількості ресурсів, і якісного, що відображає ефективність використання ресурсів. При цьому, якісна складова безпеки – це, в першу чергу, знання, інформація, науково-технологічний та інноваційний ресурс суспільства.

Оскільки успішний розвиток будь-якої країни та її національного господарського комплексу ґрунтується, головним чином, на ефективному використанні потенціалу стратегічних господарських складових національної економіки, тобто базових галузей, які виступають джерелами як економічного добробуту, так і стратегічних загроз, виникає необхідність пріоритетної оцінки рівня безпечності їх економічного розвитку. В роботі, на основі опрацювання наукових джерел, автором запропонована ієрархічна структура взаємозв'язків і взаємовпливів між рівнями управління економічною безпекою держави, її галузевих систем і окремих підприємств (рис. 1), яка ілюструє, що в основі ієрархії знаходяться людські ресурси окремого підприємства, якими генеруються показники ефективності функціонування суб'єктів господарювання мікроекономічного рівня та індикаторів, які характеризують стан економічної безпеки.

Взаємозалежність економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання (рис. 1) дає можливість:

- виявити комплексний характер впливу загроз економічній безпеці, яка на загальнодержавному рівні характеризується таким складовими як: інвестиційна безпека (ІНБ), виробнича безпека (ВРБ), енергетична безпека (ЕНБ), воєнно-економічна безпека (ВЕБ), науково-технічна безпека (НТБ), демографічна безпека (ДМБ), безпека ринку праці (БРП), кадрова безпека (КБ), фінансова безпека (ФНБ), сировинно-ресурсна безпека (СРБ), зовнішньоекономічна (ЗЕБ), інформаційна безпека (ІФБ), продовольча безпека (ПДБ), кримінальна безпека (КРБ), екологічна безпека (ЕЛБ);

- встановити взаємозалежність індикаторів економічної безпеки держави та показників ефективності господарювання галузей та їх підприємств з використанням зворотних зв'язків між органами управління загальнодержавного і галузевого рівнів, а також рівня підприємства;

- ідентифікувати роль і місце управлінського та виконавчого персоналу підприємства, а також генерованих та реалізованих ними на основі отриманої інформації економічно безпечних результатів господарювання підприємства, галузі, держави.

Врахування приведених взаємозв'язків і взаємовпливів обумовило доцільність і необхідність дослідження потенціалу можливостей управління економічною безпекою шляхом пріоритетного впливу на основний чинник формування будь-яких якісних і кількісних показників діяльності підприємств – людських ресурсів систем

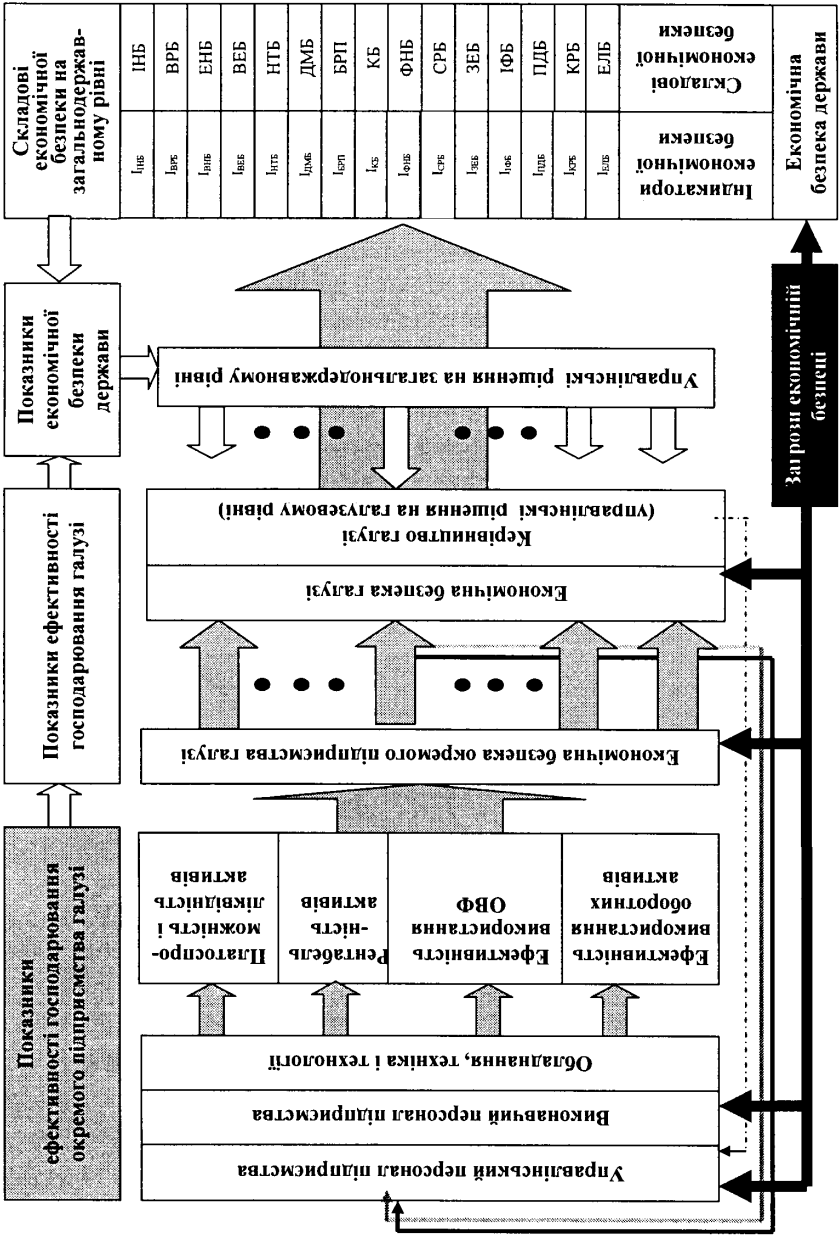

Рис. 1. Контур взаємозалежності галузевої та загальнодержавної економічної безпеки від показників економічної діяльності підприємств

різних рівнів ієрархії національної економіки, які запропоновано ділити на дві категорії – управлінський та виконавчий персонал.

В другому розділі „Управління економічною безпекою підприємств на основі якості діяльності” розроблено концептуальну структуру системи та модель комплексного управління якістю діяльності підприємства, вдосконалено і обґрунтовано методи та інструменти управління економічною безпекою підприємства на основі організації контролінгу якості.

Враховуючи, що якість діяльності – це комплексне поняття, яке характеризує технічний та технологічний рівень виробництва, розробку стратегії, організацію виробництва, маркетинг та інше, проблема її гарантування не може бути вирішена без участі управлінського та виконавчого персоналу підприємства.

З врахуванням змісту 14-ти обов’язкових кроків Е. Демінга, які є невід’ємною частиною будь-якої технології загального управління якістю TQM (Total Quality Management), в роботі розроблена оригінальна просторова трикритеріальна модель оцінки і управління якістю діяльності підприємства. Графічна інтерпретація моделі (рис.2) дала можливість визначити рівень економічної безпеки підприємства шляхом оцінки якості діяльності суб’єкта господарювання за відповідними значеннями складових якості управлінського персоналу Q_M , виконавчого персоналу Q_P , а також техніки, технології та обладнання Q_T .

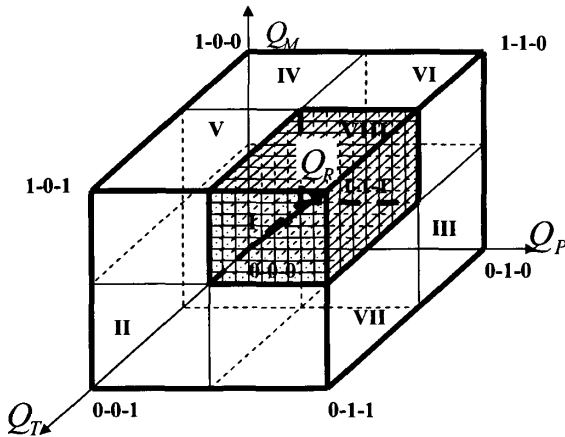

Рис.2. Графічна інтерпретація просторової моделі оцінки і управління якістю діяльності підприємства

Диференціація оціночного простору в координатах Q_M , Q_P , Q_T за характерними підпросторами щодо рівня якості, дозволила ідентифікувати підпростори з наступними характеристиками: найбільш прийнятний (з координатами базової точки 1-1-1), максимально негативний (з координатами базової точки 0-0-0), неприйнятні (з координатами базових точок 0-0-1, 0-1-0 і 1-0-

0), частково прийнятні (з координатами базових точок 1-1-0, 1-0-1 і 0-1-1). Аналіз характеристик 8-ми виділених підпросторів дав можливість ввести до розгляду за критеріями Q_M , Q_P , Q_T наступні градації якості діяльності підприємства: „критично низька” (підпростір I), „незадовільна” (підпростори II, III і IV), „задовільна” (підпростори V, VI VII), „близька до оптимальної” (підпростір VIII).

На основі запропонованої моделі та врахування оціночних характеристик управлінського персоналу (qm_i), виконавчого персоналу (qp_i), техніки, технології та обладнання (qt_i) автором отримано комплекс аналітичних залежностей для розрахунку показників якості діяльності підприємства (табл. 1).

Відповідно до результуючого показника якості діяльності підприємства $K_{ЯДП}$ сформовано шкалу оцінок рівня економічної безпеки організаційного утворення, наведені інтервали можливих значень показника економічної безпеки $K_{ЕВ}$ (табл. 2).

Таблиця 1

Розрахунок показників якості діяльності підприємства

Назва показника	Порядок розрахунку	Максимальне значення
Коефіцієнт якості управлінського персоналу ($K_{ЯУП}$)	$\sum_{i=1}^N qm_i / N$	1
Коефіцієнт якості виконавчого персоналу ($K_{ЯВП}$)	$\sum_{i=1}^N qp_i / N$	1
Коефіцієнт якості техніки, технології та обладнання ($K_{ЯТО}$)	$\sum_{i=1}^N qt_i / N$	1
Коефіцієнт якості діяльності підприємства ($K_{ЯДП}$)	$\sqrt{Q_M^2 + Q_P^2 + Q_T^2}$	1,73
Коефіцієнт якості людських ресурсів ($K_{ЯЛР}$)	$\sqrt{Q_M^2 + Q_P^2}$	1,42
Коефіцієнт якості управління технологіями та процесами ($K_{ЯУТ}$)	$\sqrt{Q_M^2 + Q_T^2}$	1,42
Коефіцієнт якості використання та обслуговування техніки, технології та обладнання ($K_{ЯВТ}$)	$\sqrt{Q_P^2 + Q_T^2}$	1,42

Таблиця 2

Шкала оцінок рівня економічної безпеки організаційного утворення відповідно до значень $K_{ЯДП}$

$K_{ЯДП}$	0-0,35	0,35-0,7	0,7-1,05	1,05-1,4	1,4-1,73
$K_{ЕВ}$	0-0,2	0,2-0,4	0,4-0,6	0,6-0,8	0,8-1,0

Рішення з управління економічною безпекою підприємства повинні генеруватись на основі інформації, отриманої з аналізу значень і знаків відхилення реальних векторів \vec{Q}_R , координатами яких є відповідні значення Q_M , Q_P та Q_T від

„ідеального” вектора \vec{Q}_{R1} .

З метою реалізації такого алгоритму вироблення і реалізації управлінських рішень щодо економічної безпеки, запропоновано використовувати систему контролінгу якості на підприємстві з одночасним розширенням переліку традиційних центрів відповідальності шляхом створення центру відповідальності за якість персоналу (ЦВЯП) та центру відповідальності за якість техніки, технології та обладнання (ЦВЯТТО).

Запропоновані підходи до управління рівнем економічної безпеки підприємств через забезпечення якості їх діяльності дають можливість здійснювати управління економічною безпекою суб'єктів господарювання не за отриманими кінцевими результатами, а завчасно виявляти недоліки та відхилення на підставі отримання і оцінки релевантної, повної, достовірної, якісної і вчасної інформації з формуванням на цій основі адекватних управлінських впливів.

У третьому розділі „Удосконалення процесів управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу” проведено аналіз та ідентифіковано основні проблеми управління господарською діяльністю нафтогазового комплексу України (НГКУ), визначено проблеми управління економічною безпекою відокремлених підприємств галузі, наведено результати дослідження та оцінки підприємств на відповідність критеріям і вимогам моделі управління якістю діяльності.

Встановлено, що в контексті вирішення проблем господарської діяльності підприємств НГКУ ключову роль відіграє такий чинник, як ефективне управління – вироблення, прийняття та реалізація якісних управлінських рішень на всіх рівнях управління галуззю та її підприємств, які дозволять не тільки стабілізувати їх роботу, покращити сьогоdnішній стан, а й гарантувати економічну безпеку в довготерміновій перспективі. При цьому, в умовах розвитку економіки знань на підприємствах НГКУ повинні втілюватись в щоденний технологічний процес не тільки наявні знання, вміння та навички працівників, а й постійно генеруватись нові, засновані на динамічних змінах, умовах і потребах ринкового оточення. Такі зміни з одного боку повинні бути забезпечені належним рівнем управління, а з іншого – вимагають максимально ефективного використання потенціалу виробничого персоналу, його розвитку через інвестиції у навчання і підвищення кваліфікації.

Однак, серед задекларованих стратегічних напрямків і цілей розвитку НАК „Нафтогаз України” та її підприємств сьогодні відсутні завдання з формування і ефективного використання, необхідного для якісного виконання всіх виробничих завдань, добре навченого і мотивованого, інноваційно мислячого і креативного персоналу, починаючи від найвищого керівника Компанії, до пересічного працівника її найменшого структурного підрозділу.

Для отримання необхідних оцінок якості діяльності та економічної безпеки були обрані такі підприємства структурних підрозділів НГКУ як: Стрийське

відділення бурових робіт (ДК „Укргазвидобування”), НГВУ „Долина нафтогаз” і НГВУ „Надвірна нафтогаз” (ВАТ „Укрнафта”), Мринське виробниче управління підземного зберігання газу філії Управління магістральних газопроводів „Київтрансгаз” (ДК „Укртрансгаз”). В роботі проведено аналіз результатів господарської діяльності цих підприємств з акцентом на домінуючу ролі в цьому процесі їх людських ресурсів.

Аналіз результатів діяльності обраних підприємств показав, що в управлінні їх економічною безпекою присутні невирішені проблеми техніко-технологічного забезпечення діяльності і ефективності використання людських ресурсів – ключових критеріїв запропонованої у попередньому розділі просторової моделі оцінки і управління якістю діяльності підприємства. В зв’язку з цим, було цілком доцільним дослідити ці підприємства на предмет отримання, оцінки, інтерпретації та використання інформації щодо виконання ними критеріїв якості діяльності у відповідності з просторовою моделлю. Виконані за критеріями просторової моделі анкетні дослідження персоналу підприємств, проведені незалежні експертні оцінки засвідчили наступні усереднені результати.

1. Готовність людських ресурсів підприємств і організацій НГКУ до підвищення якості їх діяльності є достатньо високою. Персонал є порівняно молодим, високоосвіченим, здоровим, має правильні моральні і духовні орієнтири та життєві цінності, володіє внутрішньою мотивацією до позитивного особистого інтелектуального і кар’єрного розвитку, демонструє високий рівень відданості галузі та готовності до продуктивної праці з ініціативним використанням власного інтелекту, здобутих знань та креативно-інноваційних якостей.

2. Керівництво використовує менше 50% знань, інтелекту, творчих здібностей та ініціативи персоналу. Стан моральної та монетарної мотивації персоналу підприємств галузі незадовільний. Керівники часто некомпетентні, не усвідомлюють функціональні завдання, ігнорують думку підлеглих, використовують несприятливі для творчої активності персоналу методи управління, рівень організації незадовільний, зв’язок між освітою, наукою і виробництвом відсутній. Все це свідчить про проблеми в сфері управління підприємствами і організаціями НГКУ.

3. Більшість проблемних питань у напрямку забезпечення якісної і економічно безпечної діяльності підприємств НГКУ, сконцентровані навколо проблем забезпечення якості окремих елементарних складових характеристик управлінського та виконавчого персоналу, а також техніки, технології та обладнання.

Апробація просторової моделі та схем контролінгу для оцінки та управління якістю діяльності підприємств, а також розробка практичних рекомендацій та інструментів їх реалізації в процесах управління економічною безпекою було здійснено в умовах НГВУ „Долина нафтогаз”, яке є найбільш презентативним, має вагомий потенціал і потребу в покращенні рівня економічної безпеки.

Програмою експериментальної перевірки інноваційних теоретичних положень

дисертаційної роботи передбачено фіксацію показників якості діяльності до моменту початку проведення досліджень (показники 2004 р.) та після впровадження результатів і рекомендацій автора, переданих керівництву НГВУ „Долиналифтогаз” щодо напрямків і заходів з покращення якості за векторами \vec{Q}_M , \vec{Q}_P та \vec{Q}_T (показники 2008 р.). Результати, що представлені сукупністю якісних показників за 2004 та 2008 роки (табл. 3) демонструють тенденції та напрямки якісних змін, які визначають рівень економічної безпеки.

Таблиця 3.

Результати якості діяльності НГВУ „Долиналифтогаз”

Показники”	РОКИ		Абсолютне відхилення (+/-)	Темп приросту (%)
	2004	2008		
Якість управлінського персоналу	0,47	0,58	+0,11	123
Якість виконавчого персоналу	0,61	0,73	+0,12	119
Якість техніки, технології та обладнання	0,43	0,54	+0,11	125
Якість людських ресурсів	0,77	0,93	+0,16	120
Якість управління виробничими, науковими, інноваційними, інвестиційними процесами діяльності	0,63	0,79	+0,16	125
Якість використання та обслуговування техніки, технології та обладнання	0,74	0,91	+0,17	123
Якість діяльності	0,88	1,07	+0,19	121

Рекомендовані керівництву НГВУ „Долиналифтогаз” напрямки і заходи щодо покращення якості діяльності за критеріями векторів \vec{Q}_M , \vec{Q}_P та \vec{Q}_T передбачали перегляд та вдосконалення системи мотивації інтелектуальної праці, матеріального та морального стимулювання працівників підприємства, підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації, прийняття та реалізації управлінських рішень щодо вдосконалення якісних характеристик персоналу, програми технічного переобладнання підприємства з урахуванням реальних виробничих потреб та кваліфікаційних можливостей персоналу.

Керівництву НГВУ „Долиналифтогаз” для підвищення рівня економічної безпеки підприємства було запропоновано:

- стимулювати інноваційну здатність управлінського та виконавчого персоналу;
- підтримувати готовність персоналу підприємства до неперервного навчання та саморозвитку;
- сприяти професійній та психологічній готовності персоналу підприємства до постійних змін;
- використовувати сучасні управлінські технології, спрямовані на формування інтелектуальних організацій;

- покращувати лідерські якості управлінського персоналу, сприяти його готовності до створення ефективних команд;
- підвищувати ступінь залучення виконавців до управління та забезпечувати його кар'єрний ріст за результатами праці.

Для спрощення в процесах практичного управління процедур оцінки, оперативності і достовірності обробки інформації, створено програмний продукт (графічний інтерпретатор) – „Програма для графічної інтерпретації просторової моделі оцінки якості діяльності організації”, яка відповідно до рішення Державного департаменту інтелектуальної власності була внесена до реєстру авторських прав на твір (свідоцтво №33570 від 04.06.2010р.).

Дієвість запропонованих рекомендацій, розроблених моделей, структурних схем та інструментів управління економічною безпекою підтверджена як результатами експериментальних та експертних оцінок якості діяльності НГВУ „Долинанафтогаз”, так і компаративним аналізом показників ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства за 2004-2008 рр.

Графічна інтерпретація просторової моделі оцінки і управління якістю діяльності НГВУ „Долинанафтогаз” в 2004 та 2008 роках продемонструвала розвиток процесів, змін у стані економічної безпеки в реальному часі, визначила тренд оцінок якості, напрямом якого відобразив позитивні тенденції змін як якісних показників діяльності, так і економічної безпеки.

Отже, запропоновані модель, критерії і система управління економічною безпекою підприємства можуть ефективно використовуватись в процесах і процедурах управління підприємствами нафтогазової галузі України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виконано теоретичне обґрунтування, запропоновано нове вирішення наукової задачі з управління економічною безпекою господарюючих суб'єктів нафтогазового комплексу. Результати проведеного наукового дослідження дають можливість зробити такі висновки:

1. Поняття „економічна безпека” характеризує сутність інтересів кожного окремого ієрархічного рівня суб'єктів національної економіки. При цьому, в структурі економічної безпеки виділено складові внутрішньої, зовнішньої та комбінованої дії, в основі гарантування яких лежить повне та ефективне використання інтелектуального потенціалу спільноти (інтелектуально-ресурсна безпека). Оцінка впливу загроз, які виникають в процесі економічної діяльності, дала можливість констатувати, що більшість з них сконцентровані на мікроекономічному рівні окремих державних підприємств і приватних бізнес-структур, які в сукупності утворюють галузь.

2. Ієрархічна схема взаємозалежності між показниками-індикаторами економічної безпеки держави, господарюючих суб'єктів галузевого рівня і

підприємств дозволяє встановити, що загальноприйнятий перелік показників економічної безпеки галузей та їх підприємств не враховує характеристик людських ресурсів, що дозволило доповнити перелік показників-індикаторів економічної безпеки підприємства показниками якості управлінської і виконавчої складових людських ресурсів.

3. Методичні підходи для дослідження та оцінки економічної безпеки окремих підприємств галузей, не тільки розширюють відомий перелік показників-індикаторів, а й враховують оцінки якості людських ресурсів організаційних утворень. На цій основі процес управління економічною безпекою підприємства інтерпретовано у вигляді двох субпроцесів: вироблення і прийняття управлінського рішення (інтелектуального продукту) та реалізації цього рішення з отриманням кінцевого продукту, що надало можливість виявити та ідентифікувати варіанти взаємозалежності між якістю персоналу підприємства, результатами його діяльності та економічною безпекою.

4. В результаті побудови просторової трикритеріальної моделі оцінки і управління якістю діяльності підприємства утворений генеральний вектор, що характеризує якість діяльності організації і генерує інформацію для прийняття рішень з управління економічною безпекою суб'єкта господарювання на основі співставлення досягнутих підприємством показників якості за всіма напрямками з їх „ідеальними” значеннями. Оцінки і тенденції змін рівня економічної безпеки підприємства визначаються шляхом аналітичного розрахунку і порівняння коефіцієнтів якості діяльності $K_{ЯДП}$ та адекватних їм коефіцієнтів економічної безпеки $K_{ЕВ}$, з можливістю врахування значень часткових коефіцієнтів якості.

5. Для моніторингу показників якості і управління економічною безпекою підприємства запропоновано використати методи та інструменти контролінгу. При цьому, на відміну від традиційного переліку контрольованих показників, запропоновано створювати в системі контролінгу додаткові центри відповідальності за якість людських ресурсів (ЦЯЛР) та якість процесів, технології і обладнання (ЦЯПТО).

6. За результатами експериментальних досліджень і експертних оцінок, встановлено, що основні проблеми економічно безпечної діяльності суб'єктів господарювання нафтогазової галузі пов'язані головним чином з якістю управлінської та виконавчої складових їх людських ресурсів. Основними завданнями з удосконалення процесів і процедур управління економічною безпекою підприємств НГКУ мають стати розробка і реалізація заходів, програм і стратегій, спрямованих на покращення якості управлінського та виконавчого персоналу, техніки, технології та обладнання.

7. Стратегічні напрями гарантування економічної безпеки підприємств НГКУ сформовано за результатами впровадження у практику управління економічною безпекою НГВУ „Долина нафтогаз” розроблених рекомендацій щодо якості

діяльності за критеріями управління, виконання і використовуваних технологій. Продемонстровано, що запровадження якісних змін на підприємстві протягом 2004-2008 років мало позитивний вплив на показники його діяльності та рівень економічної безпеки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях

1. Кісь С.Я. Про ефективність використання інтелектуально-ресурсного потенціалу нафтогазової промисловості України в контексті економічної безпеки / С.Я. Кісь, Н.В. Люта, В.П. Петренко // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – 2006. – №1(13). – С.93–97. [*Особистий внесок здобувача*: запропоновано шляхи переходу нафтогазової промисловості України на сучасні методи управління інтелектуалізованими компаніями, досліджено їх вплив на рівень економічної безпеки держави].
2. Кісь С.Я. Використання галузевого інтелекту в контексті безпеки розвитку соціоприродних систем (на прикладі нафтогазової галузі України) / С.Я. Кісь, Є.І. Крижанівський, В.П. Петренко, І.Б. Галюк // Науковий вісник ІФНТУНГ. – Івано-Франківськ, 2007. – №2(16). – С. 126 - 130. [*Особистий внесок здобувача*: розроблено методику якісної та кількісної оцінки інтелекту нафтогазової галузі].
3. Кісь С.Я. Про доцільність експертного супроводу процесу управління економічною безпекою регіону / С. Я. Кісь, М. В. Палійчук, Є. А. Ревтюк // Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2008. – № 1(11). – С. 103 - 113. [*Особистий внесок здобувача*: запропоновано напрями формування стратегії економічної безпеки регіональної економічної системи].
4. Кісь С.Я. До обґрунтування доцільності інтелектуалізації процесів управління нафтогазовим комплексом України / С.Я. Кісь // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць. – Львів.: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2008. – Випуск 2 (70). – С. 301 - 313.
5. Кісь С.Я. Щодо стратегічної доцільності та умов трансформування НАК „Нафтогаз України” в сучасну інтелектуальну компанію / С.Я. Кісь, В.П. Петренко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць (Дніпропетровський національний університет). – Дніпропетровськ, 2008. – випуск 240. – С. 1298 - 1309. [*Особистий внесок здобувача*: запропоновано новий підхід до управління галуззю на основі комплексного використання концепцій „організація, що навчається” та „інтелектуальна організація”].
6. Кісь С.Я. Графоаналітична модель якості людських ресурсів соціально-економічних систем мезо- і мікроекономічного рівня / С.Я.Кісь, В.П. Петренко // Вісник Прикарпатського університету ім.. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2009. Вип.. 7. – С. 95 - 99. – (Серія „Економіка”). [*Особистий внесок здобувача*:

розроблено графоаналітичну модель оцінки якості діяльності організації].

7. Кісь С.Я. Про доцільність виконання масштабної діагностики і оцінки стану персоналу організаційних утворень нафтогазового комплексу України / С.Я. Кісь, Д.В. Тимошенко, В.П.Петренко // Науковий вісник ІФНТУНГ. – Івано-Франківськ, 2009 р. – №1(19). – С. 147 - 152. [*Особистий внесок здобувача*: розроблено методику масштабної діагностики і оцінки стану персоналу організаційних утворень нафтогазового комплексу України].

8. Кісь С.Я. Теоретико-методологічні підходи до моделювання процесів якості функціонування підприємств / С.Я. Кісь // Моделювання регіональної економіки: збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2009. – № 1(13). – С. 141 - 149.

9. Кісь С.Я. Результати діагностики якості функціонування нафтогазового комплексу України / С.Я. Кісь, Д.В.Шлемко, С.А.Побігун // Науковий вісник ІФНТУНГ. – Івано-Франківськ, 2010 р. – №1(23). – С.117 -124. [*Особистий внесок здобувача*: узагальнено результати проведених оцінок якості функціонування нафтогазової галузі України].

Публікації в інших наукових виданнях

10. Кісь С.Я. Нафтогазові стратегії економічної безпеки України / С.Я. Кісь // Наукові вісті Інституту менеджменту і економіки “Галицька Академія”. – Івано-Франківськ, 2008. – №2(12) – С. 140 - 145.

11. Кісь С.Я. Управління безпекою суб’єктів мікроекономічного рівня в умовах інтелектуалізації економіки / С.Я. Кісь, Д.Є. Ільницький // Наукові вісті Галицької академії. – Івано-Франківськ, 2008. – №2(14). – С.152 - 157. [*Особистий внесок здобувача*: досліджено шляхи підвищення рівня економічної безпеки].

12. Кісь С.Я. Роль інтелектуальних ресурсів галузевих суспільних систем як фактора економічної і технологічної безпеки України / С.Я. Кісь // Матеріали І-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції „Теорія і практика стратегічного управління регіональними суспільними системами”. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 167 - 169.

13. Кісь С.Я. Стратегія економічної безпеки регіону: особливості та пріоритети / С.Я. Кісь // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів „Актуальні питання стратегії соціально-економічного розвитку регіону”. (12 травня, 2007 р.). – Івано-Франківськ, 2007. – С. 39 – 41.

14. Кісь С.Я. Просторова графоаналітична модель комплексного менеджменту якістю функціонування організаційних утворень / С.Я. Кісь, В.П. Петренко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації”. (22-24 жовтня), 2008 р. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 254 - 256. [*Особистий внесок здобувача*: розроблено просторову графоаналітичну

модель комплексного менеджменту якістю функціонування організаційних утворень].

15. Кісь С.Я. Духовно-інтелектуальні виміри інноваційно-інноваційної безпеки держави / С.Я. Кісь // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні”. (22-24 жовтня Частина III), 2008 р. – Київ, 2008. – С. 332 - 334.

16. Кісь С.Я. Управління безпекою суб'єктів мікроекономічного рівня шляхом підвищення якості продуктивних сил / С.Я. Кісь, Є.А. Ревтюк // Матеріали ювілейної міжнародної наукової конференції „Розвиток продуктивних сил України: від В.І.Вернадського до сьогодні”. (20 березня), 2009 р. – Київ, 2008. – С. 135 - 137. [*Особистий внесок здобувача: удосконалено механізм управління безпекою суб'єктів мікроекономічного рівня*].

17. Кісь С.Я. Якісні складові економічної безпеки соціально-економічних систем / С.Я. Кісь // Збірник доповідей III Науково-практичного семінару з міжнародною участю „Проблеми розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України”. – Тернопіль, 2009. – С 83 - 84.

18. Кісь С.Я. Контролінг якості як один з важливих інструментів стратегічного управління підприємством / С.Я. Кісь, С.З. Левочко // Матеріали II-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції „Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем”. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 41 - 43. [*Особистий внесок здобувача: запропоновано створення у структурі управління підприємством центрів відповідальності за якість персоналу, а також процесів, технології та обладнання*].

АНОТАЦІЯ

Кісь С.Я. Управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (нафтова та газова промисловість). – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківськ, 2010.

Дисертаційна робота присвячена розробці теоретико-методологічних і прикладних підходів до управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу України та шляхів підвищення її рівня.

У роботі розкрито сутність економічної безпеки, проведено класифікацію потенційних загроз, удосконалено систему методичних підходів до вимірювання та оцінки рівня економічної безпеки, що дозволяють враховувати кількісні та якісні чинники економічно безпечного функціонування держави, галузі, підприємства.

На основі аналізу та реінтерпретації сучасних технологій управління якістю

розроблено просторову трикритеріальну модель оцінки і управління якістю діяльності підприємства, що дає можливість здійснювати процеси управління економічною безпекою суб'єктів господарювання шляхом запровадження якісних змін.

Розглянуто напрями удосконалення управління економічною безпекою підприємств нафтогазової галузі на основі результатів дослідження та оцінки підприємств НГКУ на відповідність критеріям і вимогам моделі управління якістю діяльності, дієвість якої апробовано на прикладі НГВУ „Долина нафтогаз”.

Ключові слова: економічна безпека, показники-індикатори, контролінг якості, якість персоналу, показники якості, якість діяльності, управління економічною безпекою.

АННОТАЦИЯ

Кись С.Я. Управление экономической безопасностью предприятий нефтегазового комплекса. – Рукопись.

Диссертация на получение ученой степени кандидата экономических наук за специальностью 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (нефтяная и газовая промышленность). – Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Ивано-Франковск, 2010.

Диссертационная работа посвящена разработке теоретико-методологических и прикладных подходов к управлению экономической безопасностью предприятий нефтегазового комплекса Украины и путей повышения ее уровня.

В работе раскрыта сущность экономической безопасности, проведена классификация потенциальных угроз, усовершенствована система методических подходов к измерению и оценке уровня экономической безопасности, что позволяют учитывать количественные и качественные факторы экономически безопасного функционирования государства, отрасли, предприятия.

На основе приведенного контура взаимозависимости между показателями-индикаторами экономической безопасности государства и хозяйствующих субъектов установлено, что главные угрозы экономической безопасности государства сконцентрированы на микроэкономическом уровне, сформированном из отдельных государственных предприятий и частных корпоративных структур, которые в совокупности образуют отрасль.

Процесс управления экономической безопасностью представлен в виде двух subprocesses: выработку и принятие управленческого решения (интеллектуального продукта) и subprocess реализации принятого решения (конечного продукта), с использованием контролинга качества, что дало возможность обнаружить варианты взаимозависимости между качеством человеческих ресурсов предприятия и результатами его деятельности.

На основе анализа и интерпретации современных технологий управления

качеством разработана пространственная трикритериальная модель оценки и управления качеством деятельности предприятия, которая дает возможность осуществлять процессы управления экономической безопасностью субъектов ведения хозяйства путем внедрения качественных изменений. Решения из управления экономической безопасностью принимаются на основе сопоставления достигнутых предприятием показателей качества за всеми направлениями с их „идеальными” значениями.

С целью обеспечения процессов управления экономической безопасностью предприятия достоверной и оперативной информацией предложено создание дополнительных центров ответственности, которые будут формировать подходы к оценке и повышению качества человеческих ресурсов, а также технике, технологии и оборудованию.

Рассмотрены направления усовершенствования управления экономической безопасностью предприятий нефтегазовой отрасли на основе результатов исследования и оценки предприятий НГКУ на соответствие критериям и требованиям модели управления качеством функционирования, действенность которой апробировано на примере НГВУ „Долинанафтогаз”.

Воплощение предложенной модели позволит разработать рекомендации руководству нефтегазовой отрасли и ее отдельных предприятий относительно улучшения качественных характеристик за всеми направлениями с целью гарантирования экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, показатели-индикаторы, контролинг качества, качество персонала, показатели качества, качество деятельности, управления экономической безопасностью.

Annotation

Kis S.Y. The enterprises economic security management of the oil and gas complex. Manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – economics and enterprises management (oil and gas industry). – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, 2010.

The dissertation is devoted to the development of theoretical, methodological and applied approaches to the enterprises economic security of the Ukraine’s oil and gas complex and ways of its improvement.

The sense of economic security is revealed. The classification of potential threats is conducted. The system of methodical approaches to the measurement and evaluation of the level of economic security is improved, that allows to take into account the quantitative and qualitative factors of the country’s (branch’s or enterprise’s) secure functioning.

On the basis of analysis and reinterpretation of modern technologies of quality

management the spatial three-criteria model of evaluation and quality management of the enterprise's activity is developed, that gives an opportunity to accomplish processes of economic security management of the market participants through the introduction of qualitative changes.

The improvement tendencies of enterprises economic security management of oil and gas complex are viewed on the basis of the research outcomes and evaluation of oil and gas enterprises on the appropriateness to the criteria and demands of the functioning quality management model, the effectiveness of which is approved at "Dolynanaftogaz" enterprise.

Key words: economic security, indices and indicators, quality control, quality of personnel, quality indicators, quality of activity, economic security management.